

شاخص‌های سیاست‌گذاری مطلوب جمهوری اسلامی ایران در مواجهه با تهدیدهای در بستر شبکه‌های اجتماعی

سعید قاسمی^۱

عبدالرضا بای^{۲*}

مسعود مطلبی^۳

چکیده

انقلاب در فناوری اطلاعات در قرن بیست‌ویک و به وجود آمدن شبکه‌های اجتماعی، موجب تغییرات امنیتی در صحنه بین‌الملل شده است و قدرت دولت‌ها را نیز با چالش مواجه کرده است که سیاست‌گذاری‌های مطلوب در این حوزه می‌تواند، تهدیدات ناشی از این شبکه‌ها را کاهش دهد. این مقاله با هدف بررسی سیاست‌های مطلوب ایران در مواجهه با تهدیدات شبکه‌های اجتماعی در پی پاسخ به این سؤال است که شبکه‌های اجتماعی چه تهدیداتی را برای جمهوری اسلامی ایران ایجاد کرده است و سیاست‌های مطلوب در خصوص مواجهه با این تهدیدات چیست؟ فرضیه‌ای که در پاسخ به سؤال اصلی تحقیق ارائه شد نیز عبارت است از: شبکه‌های اجتماعی باعث اختلال در امنیت ملی از جمله ترویج پاره‌ای از ارزش‌ها و مفاهیم غربی مغایر با ارزش‌های اسلامی، اطلاع‌رسانی غیرقابل کنترل و امکان جاسوسی، ظهور انسان‌هایی با تابعیت بین‌المللی، کم‌رنگ شدن حاکمیت ملی، بی‌مرزی‌های فکری - فرهنگی و مشکلاتی در امنیت اقتصادی می‌گردد که سیاست‌گذاری‌های مطلوب در این حوزه شامل افزایش سواد رسانه‌ای مردم، افزایش مرجعیت رسانه‌های داخلی و ملی است. یافته‌های این پژوهش که با روش تبیینی - تحلیلی صورت گرفته است نشان می‌دهد که نسل سوم بیشترین کاربران فضای مجازی در ایران بوده و بیش از نسل‌های دیگر در معرض آثار ناشی از رسانه‌های اجتماعی جدید، شبکه‌های اجتماعی مجازی‌اند.

واژگان کلیدی: امنیت ملی، رسانه، شبکه‌های اجتماعی، هویت و سیاست‌گذاری مطلوب.

فصلنامه

پژوهش‌های

روابط بین‌الملل،

دوره دهم، شماره

سوم، شماره پیاپی

سی و هشت

پاییز ۱۳۹۹

۱. دانشجوی دکتری علوم سیاسی، واحد آزادشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آزادشهر، ایران.

۲. استادیار گروه علوم سیاسی، واحد آزادشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آزادشهر، ایران (نویسنده مسئول).

* dralirezabay2010@yahoo.com

۳. استادیار گروه علوم سیاسی، واحد آزادشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آزادشهر، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۹/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۶/۸

فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره دهم، شماره پیاپی سی و هشت، صص ۲۵۶-۲۲۹

مقدمه

از اواخر دهه ۷۰ میلادی و با ظهور اینترنت‌های اولیه و انقلاب در فناوری اطلاعات و ارتباطات، صحنه جهانی با تغییرات گسترده‌ای روبه‌رو شد و مقوله‌ای به نام رسانه و در پی آن جنگ رسانه‌ای وارد معادلات قدرت شد. از سوی دیگر نیز با توجه به موقعیت جهانی ایران که به لحاظ وسعت سرزمینی، کمیت جمعیت، کیفیت نیروی انسانی، امکانات نظامی، منابع طبیعی سرشار و موقعیت جغرافیایی ممتاز در خاورمیانه به قدرتی کم‌نظیر تبدیل شده است و از دید کارشناسان کشورهای غربی دیگر نمی‌توان با یورش نظامی و جنگ سخت آن را سرنگون کرد، بلکه تنها راه نفوذ در آن، پیگیری مکانیسم‌های جنگ نرم و به‌کارگیری جنگ رسانه‌ای است. یکی از ابزارهایی که نقش مهمی در پیشبرد پروژه جنگ نرم علیه ایران دارد، شبکه‌های اجتماعی است که از مدرن‌ترین و مهم‌ترین ابزارهای برقراری ارتباط در جهان محسوب می‌شوند.

شبکه‌های اجتماعی در جنگ رسانه‌ای به دلیل تنوع و رشد فزاینده، کارکرد ابزاری و کلیدی در بازاریابی، اطلاع‌رسانی و تأثیراتی که بر دیدگاه‌ها در قالب مسائل بین‌المللی و شکل دادن گفتگو در مورد رخداد‌های در حال وقوع در سرتاسر جهان و افکار عمومی دارند، می‌توانند به‌مثابه یک تهدید امنیتی تلقی شوند. تأثیرات شبکه‌های اجتماعی همچون فیس‌بوک، توئیتر، یوتیوب، تلگرام، اینستاگرام و... تا آنجاست که در برخی مواقع اقدامات خود را به فضای واقعی جامعه نیز تسری داده و مجالی برای شکل‌گیری اجتماع‌های جدیدی از کاربران نیز فراهم می‌کند که باعث هماهنگی و سازمان‌دهی بسیاری از نافرمانی‌های مدنی، تجمع‌های سیاسی و اعتراضی می‌شوند؛ به‌نحوی که امنیت را در حوزه‌های گوناگون تهدید می‌نمایند. به طور کلی، شبکه‌های اجتماعی با ظرفیت‌های خاص خود می‌تواند به منبعی برای تهدید بر ضد امنیت کشورها تبدیل شوند. از این منظر آشنایی و شناخت حوزه گسترده تهدیدات این شبکه دارای اهمیت است؛ چراکه در جنگ رسانه‌ها تمامی فعالیت‌ها برای تحت تأثیر قرار دادن افکار و اعمال افراد در جهت اهدافی معین به کار می‌رود. به تعبیر دیگر، رسانه‌ها به دلایل متعدد از مؤثرترین ابزارهای جهت دهنده و ذهنیت بخش سیاسی - راهبردی به

شمار می‌آیند؛ چراکه می‌توانند وضعیت‌های غیرطبیعی را آن‌گونه طبیعی سازند که همچون وضع طبیعی به نظر آید و آن‌چنان بر اذهان مخاطبین تأثیر گذارند که صحنه‌های غیرواقعی به‌منابه زندگی جلوه می‌کند؛ چراکه ذهن مخاطب را به فضای مجازی می‌کشاند و گاهی با مقولات ارزشی در ذهنیت‌سازی و مدیریت ادراکی مخاطبان تأثیرات شگرفی را بر جای می‌گذارد. (ضیایی پرور، ۱۳۸۸: ۱۵) بر همین اساس شبکه‌های اجتماعی یکی از فضاهاى شکل‌گیری تهدیدات دشمنان انقلاب اسلامی در استمرار پروژه‌های ایران ستیزانه خود در حوزه رسانه‌هاست.

۲۳۱

پژوهش‌های بین‌رشته‌ای
روابط بین‌الملل

شاخص‌های
سیاست‌گذاری
مطلوب جمهوری
اسلامی ایران در
مواجهه با
تهدیدهای در بستر
شبکه‌های اجتماعی

این مقاله با استفاده از روش تبیینی- تحلیلی در پی پاسخ به این سؤال است که شبکه‌های اجتماعی چه تهدیداتی را برای جمهوری اسلامی ایران ایجاد کرده است و سیاست‌های مطلوب در خصوص مواجهه با این تهدیدات چیست؟ فرضیه‌ای که در پاسخ به سؤال اصلی تحقیق ارائه شد نیز عبارت است از: شبکه‌های اجتماعی باعث اختلال در امنیت ملی از جمله ترویج پاره‌ای از ارزش‌ها و مفاهیم غربی مغایر با ارزش‌های اسلامی، اطلاع‌رسانی غیرقابل‌کنترل و امکان جاسوسی، ظهور انسان‌هایی با تابعیت بین‌المللی، کم‌رنگ شدن حاکمیت ملی، بی‌مرزى‌های فکری - فرهنگی و مشکلاتی در امنیت اقتصادی می‌گردد که سیاست‌گذاری‌های مطلوب در این حوزه شامل افزایش سواد رسانه‌ای مردم، افزایش مرجعیت رسانه‌های داخلی و ملی و بالأخص رسانه‌های رسمی نسبت به رسانه‌های غیررسمی و شبکه‌های اجتماعی است.

۱- رهیافت نظری

۱-۱- شبکه‌های اجتماعی^۱ / گاه‌علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

انقلاب ارتباطات، نوع جدیدی از ارتباطات مجازی را از طریق ماهواره، اینترنت و... به‌موازات جهان واقعی به وجود آورده است. رسانه‌های الکترونیکی مخاطبان وسیع و متکثری دارند که مجموعه‌هایی از حیث محتوای نمادین را به این مخاطبان عرضه می‌کنند. در چنین شرایطی فضای مجازی شکل می‌گیرد و فرهنگ‌ها همه از طریق واسطه‌های الکترونیکی منتقل می‌شوند. فواصل زمانی و مکانی عملاً از میان برداشته می‌شوند و انتقال اطلاعات، داده‌ها و سرمایه‌ها و امکان ارتباط هم‌زمان میان افراد در نقاط مختلف

^۱- Social Networks

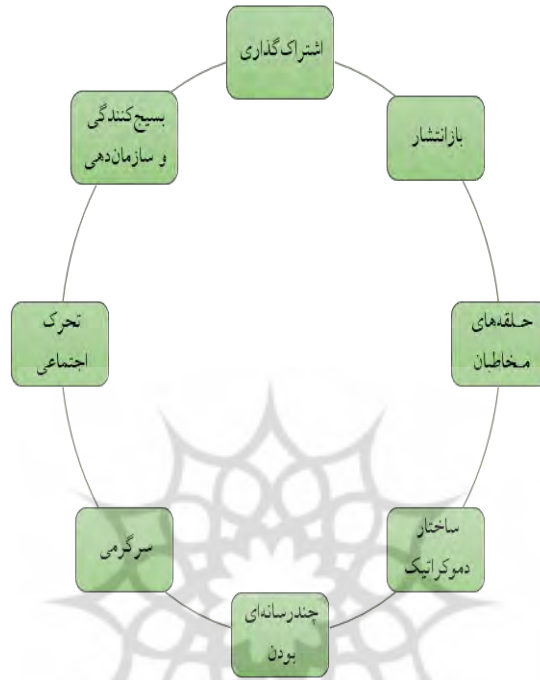
به وجود می‌آید. (رحمان زاده، ۱۳۸۹: ۱). رسانه‌های اجتماعی مبتنی بر اینترنت در قرن بیست و یکم، شیوه‌های ارتباطی را کاملاً متحول کرده و به یک دهکده جهانی تبدیل شده است. علاوه بر این، در فرآیند به اشتراک‌گذاری اطلاعات، افراد فرصت دارند شبکه‌های اجتماعی را توسعه داده و روابط جدید برقرار کنند. (Dell, 2001: 21-23) در تعریف شبکه‌های اجتماعی می‌توان گفت، شبکه‌های مبتنی بر وب هستند که با اتصال مردم یا گروه‌ها به یکدیگر، سبب به اشتراک‌گذاری اطلاعات از طریق اینترنت می‌شوند. شبکه‌های اجتماعی مجازی، خدمات مبتنی بر وبی هستند که اجازه می‌دهند افراد بتوانند:

۱. در چارچوب یک سیستم مشخص؛ پروفایل‌های عمومی و نیمه‌خصوصی بسازند،
۲. با سایر کاربرانی که در آن سیستم حضور دارند به تبادل نظر و اطلاعات پردازند و
۳. لیست پیوندهای خود و دیگرانی که در آن سیستم هستند را مشاهده کنند (Ellison and Boyd, 2007: 211). به‌طور کلی، شبکه‌های اجتماعی سایت‌هایی هستند که از یک سایت ساده مانند موتور جست‌وجوگر با اضافه شدن امکاناتی مانند چت و ایمیل و امکانات دیگر، خاصیت اشتراک‌گذاری را به کاربران خود ارائه می‌دهند. شبکه‌های اجتماعی، محل گردهمایی صدها میلیون کاربر اینترنت است که بدون توجه به مرز، زبان، جنس و فرهنگ، به تعامل و تبادل اطلاعات می‌پردازند. (Pempek, & et al, 2009: 228)

۱-۱-۱- ویژگی‌های شبکه‌های اجتماعی

بر اساس بررسی‌های علمی، ساختار ارتباطات اجتماعی درون یک شبکه اجتماعی آنلاین دارای اهمیت بسزایی است. از بنیادی‌ترین ویژگی‌های ساختاری شبکه‌های اجتماعی آنلاین می‌توان به بزرگی (تعداد اعضا) و تراکم (تعداد پیوندهای حقیقی و احتمالی بالقوه در شبکه) کل شبکه اشاره کرد. اینکه افراد بیشتر تمایل دارند هنگام وارد شدن به یک شبکه متراکم، در آنجا نقش فعال‌تری به‌عنوان یک کاربر داشته باشند از نقش مهم تراکم در شبکه‌های اجتماعی آنلاین حکایت می‌کند (Marlow, 2006).

مهم ترین ویژگی شبکه‌های اجتماعی

منبع: (ضیایی پرور، ۱۳۸۸)

علاوه بر این شبکه‌های اجتماعی با ویژگی‌هایی که دارند ضمن ایجاد حس اعتماد، کانالی عاطفی - شناختی را ایجاد می‌نمایند که تأثیر بالایی بر روابط بین کاربران این شبکه‌ها دارد. شکل‌گیری اعتماد به دلیل فراگیر بودن دارای اهمیت زیادی است، چراکه بدین ترتیب موجبات گسترش گرایش به شبکه‌های اجتماعی در سطح وسیعی از افراد جامعه فراهم آورده و به‌صورت پی‌درپی توسعه‌ای روزافزون می‌یابند (McKnight, 2006: 29-51). از سوی دیگر شبکه‌هایی از جمله فیس‌بوک، توئیتر، یوتیوب، اینستاگرام، مای اسپیس، اورکات، فلیکر و... از جمله شبکه‌های اجتماعی مجازی هستند که در مدت زمانی کوتاهی به‌سرعت رشد کرده‌اند و روزبه‌روز میان افراد محبوبیت بیشتری پیدا می‌کنند. این شبکه‌ها به دلیل تکثر و تنوع محتوایی و قابلیت‌های متعدد نرم‌افزاری و اینترنتی مورد استفاده‌ی کاربران زیادی قرار گرفته‌اند (Dong, 2014: 708-714).

۱-۱-۲- شبکه‌های اجتماعی و تهدیدات امنیتی

شبکه‌های اجتماعی از جدیدترین جنبه‌های تهدیدی علیه امنیت کشورها به شمار می‌روند؛ چراکه از یکسو خبررسانی، خبرنگاری و اطلاع‌دهی را به‌مثابه یک رسالت فراگیر و همگانی درمی‌آورند و بدون تمهیدات سنتی خبررسانی در یک آن، خبر را به دورترین نقطه زمین، منتشر می‌کنند و از جانب دیگر، گاه شایعات کذب و واقع‌نما را در قالب واقعیت‌های همه‌گیر، شایع می‌کنند و در نتیجه به پریشانی روان جمعی و تهدید به ویژه علیه امنیت ملی کشورها، منجر می‌شوند. از سوی دیگر امروزه با توجه به جهانی‌شدن امنیت و گسترش تهدیدها در دنیای سایبر و دغدغه مشترک کشورها، تهدیدها معنا و مفهوم جدیدی یافته است. به طوری که گسترش جهانی‌شدن و شبکه‌های اجتماعی، حریم مجازی مناسبی را برای گروه‌های تروریستی به‌ویژه القاعده فراهم کرد. شبکه‌های جهادی سلفی به‌ویژه داعش، با نمادها و هنجارهای خود، مخاطبان بسیاری در جهان دارد. این عامل خود، فضای تهدید مجازی را برای غرب و دولت‌های ملی خاورمیانه پدید آورده است. این تارنماها با تبلیغات، عضوگیری، جمع‌آوری منابع مادی، در اختیار گذاشتن شگرد ساخت بمب و حمله‌های اطلاعاتی و صدور فتوا، خطر مجازی نوظهوری در عصر دیجیتال به شمار می‌آیند. (ابراهیمی، ۱۳۹۲: ۲۷۰)

بنابراین نشت اطلاعات، سرقت داده‌های حیاتی کشور و آسیب‌پذیری شبکه‌های جامع اطلاع‌رسانی به‌عنوان مهم‌ترین اشکالات امنیتی در این فضا است که اگر از طرف حکومت توجه ویژه‌ای به آن نشود، به‌عنوان یک تهدید جدی برای منافع پایه‌ای کشور تلقی می‌شود. وجود شبکه جهانی اینترنت که امکان دسترسی‌های مختلف را برای همه افراد در سرتاسر جهان میسر ساخته است، واقعیتی انکارناپذیر است که به‌عنوان مهم‌ترین بستر فضای سایبر و مهم‌ترین عامل در امنیت ملی و زیرساخت‌های کشورهای توسعه‌یافته است که تهدیدات مجازی درون آن شکل‌گرفته و فعال می‌شوند.

عموماً تهدیدات امنیتی که در فضای سایبر وجود دارد و می‌تواند باعث صدمه در زیرساخت‌های کشور شود در چهار حوزه زیر قرار دارند:

- I. کاربران خانگی که در زمان اتصال به شبکه می‌توانند با ورود به سامانه‌های موجود، تهدیداتی را به وجود آورند و معمولاً با توجه به آنکه اثر خاصی از آن‌ها در شبکه ثبت نمی‌شود، شناسایی آن‌ها دشوار است.
- II. مؤسسات بزرگ مانند شرکت‌ها و دانشگاه‌ها که به بخش‌هایی از زیرساخت‌ها دسترسی دارند و انگیزه کافی در کارکنان و دانشجویان برای نفوذ به شبکه‌ها وجود دارد.

III. بخش‌های مهم دولتی و مؤسسات ملی که بنا به اقتضا باید برخی از اطلاعات را به صورت اشتراکی در اختیار کاربران قرار دهند و خطر نفوذ از این ناحیه وجود دارد.

IV. کاربران شبکه اینترنت که با نفوذ به سرورهای موجود در زیر ساخت‌ها می‌توانند، تهدیدی برای آن‌ها به شمار آیند. (موحدی صفت، ۱۳۸۶: ۲۵۳)

سلطه فرهنگی را می‌توان یکی دیگر از کارکردهای امنیتی شبکه‌های اجتماعی شناخت. اینگلهارت با طرح مفهوم انقلاب خاموش، بر این نظر است که ورود سریع ارزش‌ها و ایده‌های جدید از طریق تکنولوژی‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی می‌تواند گسست‌های جدی در مبانی هویتی جامعه ایجاد کند. در واقع ماهواره و اینترنت با دگرگون ساختن بنیادین ماهیت ارتباطات، نقش تعیین‌کننده‌ای در تغییر و شکل‌دهی فرهنگ‌ها و هویت ملی شهروندان ایفا می‌کنند (کاستلز، ۱۳۸۰: ۳۸۴-۳۸۳). یکی از مصادیق سلطه فرهنگی در استفاده از شبکه‌های اجتماعی می‌توان، تأثیرات عمیقی این شبکه‌ها بر ارزش‌های جوانان دانست؛ به طوری که موجب شده نیازهایی که قبلاً توسط خانواده بر طرف می‌شد، امروزه از سوی این رسانه جدید مرتفع گردد. بر همین اساس، بسیاری از کارکردهای خانواده در جامعه‌پذیری افراد به وسیله این رسانه تعاملی در محیطی مجاز دچار تهدید شده است (بوربور حسین‌بیگی، ۱۳۸۳: ۵۶). بدین ترتیب با توجه به اینکه اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، دورنمای تعامل اجتماعی را به‌ویژه در میان جوانان تغییر داده‌اند، می‌توان گفت که شبکه‌های اجتماعی مهم‌ترین تجلی و نشانه‌ی قدرت نمادین،

هویت‌سازی و تبلیغات در عصر جدید هستند و سلطه فرهنگی بر کشورها نیز تا حد قابل توجهی به این رسانه‌های فراگیر وابسته می‌باشد. (سردارنیا، ۱۳۸۸: ۱۹)

۲-۱- شبکه‌های اجتماعی و امنیت ملی

امنیت امروزه با تهدیدهای بی‌شماری مواجه است، اما در این میان، تهدیدهای سایبری پدیده جدیدی است که همراه با فناوری اطلاعات و گسترش ارتباطات گریبان‌گیر دولت‌ها شده است. این پدیده آن‌قدر جدید است که بررسی پیامدهای آن برای امنیت ملی دولت‌ها تا حد زیادی مورد غفلت واقع شده است. در دو دهه اخیر، یک طیف، گرایش به زیر سؤال بردن رویکرد رایجی که درباره امنیت در چارچوب مطالعات راهبردی در طول دوره جنگ سرد توسعه داده شده است، دارند. (کلارک، ۱۳۸۶: ۲۳۶)

از نظر این گروه، امروزه دیگر تهدیدهای امنیتی صرفاً نظامی نیست؛ بلکه مسائل زیست‌محیطی، فقر جهانی، مهاجرت و اخیراً تهدیدهای سایبری بیش از تهدیدهای نظامی، امنیت دولت‌ها را به خطر انداخته است. بحث درباره تهدیدهای سایبری تأثیر گرفته از انقلاب مداوم اطلاعات می‌باشد که ناشی از پویایی انتشار اطلاعات و تکنولوژی‌های ارتباطات در همه جنبه‌های زندگی انسان است. به موازات افزایش ابعاد خدمات‌رسانی اینترنت در حوزه‌های مختلف زندگی بشر و به‌ویژه در امور تجاری و بازرگانی، مهاجمان رایانه‌ای، سارقان و جاسوسان اطلاعاتی، حجم تهدیدها و آسیب‌های ناشی از این فناوری را به شدت افزایش داده‌اند. این تهدیدها امروزه علاوه بر اینکه روزبه‌روز گسترش می‌یابند و پیچیده‌تر می‌شوند امنیت ملی دولت‌ها را به‌طور مستقیم تحت تأثیر قرار می‌دهند (پیرمحمدی و محمدی لرد، ۱۳۸۷: ۳۶). در سیستم‌های الکترونیکی، سرعت گسترش کار به اندازه‌ای است که دولت‌ها نمی‌توانند با ایجاد موانع نظیر اخذ مجوز، اقتدار خود را اعمال کنند. به دلیل رقابت بالا و تعداد این رسانه‌ها، مردم قادرند حقایق بیشتری را پیدا کنند. در این بستر شایعات کمتری صورت می‌گیرد و تلاقی تفکرات به حداکثر می‌رسد. حذف پنهان‌کاری و بیان واقعیات برای کسب

و جاهت از جمله ویژگی‌های رسانه‌های اینترنتی است (معمدنژاد، ۱۳۸۳: ۶۱-۶۸).

تأمین امنیت ملی در شبکه‌های اجتماعی به دلایل ویژگی‌های خاص آن‌ها از مسائل مهم هر دولتی هست. در واقع تأمین امنیت مهم‌ترین دلیل وجودی دولت است. شبکه‌های

اجتماعی دارای پتانسیل قوی برای ارتقای امنیت اجتماعی هستند. لکن به دلیل ضعف معرفتی و نیز شناخت غلط از محیط مزبور و فقدان سیاست‌گذاری منسجم و درازمدت، این شبکه‌ها به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای تهدید امنیت ملی محسوب می‌شوند. یک فعال فرهنگی - اجتماعی آمریکایی در توصیف شبکه‌های اجتماعی، آن را عنکبوت چموشی معرفی می‌کند که به نفرت‌انگیزترین شیوه ممکن، به سرکشی و جاسوسی از خصوصی‌ترین لایه‌های پنهان حیات فردی انسان‌ها در ابعاد وسیع، اشتغال دارند. این شاید در نگاه اول یک برداشت بدبینانه باشد؛ اما مواردی رخ داده است که حکومت‌ها، نظام‌های سلطه، شبکه‌های جاسوسی و نهادهای استخباراتی، برای اعمال سلطه و سرکوب خود بر مخالفان و منتقدان، آن‌ها را با استفاده از شبکه‌های اجتماعی، مورد تهدید قرار داده‌اند. باین‌حال، حکومت‌ها شاید بیشتر از منتقدان آن، از رهگذر شبکه‌های اجتماعی، هدف گرفته شده و آسیب‌دیده‌اند. موج‌های اجتماعی که در برخی کشورها علیه حاکمان، افراد و چهره‌های سیاسی و اجتماعی شکل گرفته و دامنه آن به دنیای واقعی نیز کشیده شده، در برخی موارد، حکومت‌ها را به ستیز با خود شبکه‌های اجتماعی واداشته است؛ به عنوان نمونه در جریان اعتراض‌های خیابانی در ترکیه، رژیم اردوغان، برخی از شبکه‌های اجتماعی را فیلتر کرد (اعتماد، ۱۳۹۴).

با این حساب، شبکه‌های اجتماعی می‌توانند کارکردهای مثبت و منفی دوگانه‌ای داشته باشند. این شبکه‌ها از یکسو خبررسانی، خبرنگاری و اطلاع‌دهی را به مثابه یک رسالت فراگیر و همگانی درمی‌آورند و بدون تمهیدات سنتی خبررسانی، در یک آن، خبر را به دورترین نقطه زمین، منتشر می‌کنند و از جانب دیگر، گاه شایعات کذب و واقع‌نما را در قالب واقعیت‌های همه‌گیر، شایع می‌کنند و در نتیجه به پریشانی روان جمعی و تهدید امنیت ملی، منجر می‌شوند. آسیب‌های فرهنگی ناشی از استفاده افراطی از این شبکه‌ها هم کم نیست؛ از تقلیل علم و دانایی و خرد به مثابه ابزارهای سهل‌الوصول و در دسترس همگان تا شیوع پوپولیسم، عوام‌زدگی، سطحی‌نگری و عقده‌گشایی به جای تفکر و خرد و آگاهی واقعی و عدالت در پیش و کنش.

جنبش‌های اجتماعی جدید و هویت‌های دگرخواهانه، از مهم‌ترین جنبه‌های نرم‌افزاری تهدید امنیت ملی هستند. این جنبش‌ها تلاش دارند، تا با تکنولوژی‌های ارتباطی جدید

و تغییرات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی سازگار شوند. در برخی مواقع، شبکه‌های اجتماعی به عنوان سربازان جدید جنگ نرم دولت‌های غربی، اقدامات خود را به فضای واقعی جامعه نیز سرایت داده، هماهنگی و سازماندهی تجمع‌های سیاسی و اعتراضی را بر ضد دولت هدف بر عهده می‌گیرند. بخش عمده‌ای از رخداد‌های اعتراض‌آمیز ایران، طی ماه‌های پس از انتخابات ریاست جمهوری دهم، در فضای سایبر ساماندهی شد. پوشش غیرواقعی خبری اغتشاش‌ها و دعوت به تجمع‌های غیرقانونی، توهین و فحاشی، دخالت آشکار بعضی سیاستمداران و دولتمردان غربی در امور داخلی ایران و دامن زدن به ناآرامی‌های موجود، از جمله نمونه‌های کاربرد شبکه‌های اجتماعی مجازی علیه امنیت کشورمان است.

جدول تأثیرات شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی

ردیف	نحوه تأثیرات شبکه‌های اجتماعی
۱	کمرنگ شدن حاکمیت ملی دولت‌ها
۲	بروز بی‌مرزی‌های فکری - فرهنگی
۳	فراهم کردن زمینه نزدیکی و تعامل هرچه بیشتر نهادهای فکری که خارج از کنترل دولت‌ها عمل می‌کنند.
۴	تغییر و تحول خواست‌های مردمی
۵	تغییر تصور مردم از کارآیی نظام سیاسی
۶	تغییر نگرش مردم نسبت به ایدئولوژی تثبیت‌شده توسط نظام سیاسی
۷	تغییر و تحول عمیق در جهان‌بینی، عقاید و هویت مردم که موجب سرگشتگی، بی‌هویتی، دنباله‌روی، غرب‌گرایی، فردیت و انزوای اجتماعی می‌شود

منبع: (تهامی، ۱۳۸۴: ۷۸)

به طور کلی با توجه به نقش مهم شبکه‌های اجتماعی در شکل‌گیری و جهت‌دهی افکار عمومی در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و جهانی، این شبکه‌ها با جای دادن طیف گسترده‌ای از بازیگران و کنشگران سیاسی - اجتماعی، در فضای مجازی، از یک‌سو ابزاری برای تبلیغ و اشاعه‌ی نمادهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی هستند؛ و از سوی دیگر، به‌عنوان عاملی برای ارتباط فعالان سیاسی با مردم و در نهایت برانگیزاننده‌ی

مهمی برای رفتارهای اعتراضی به شمار می‌روند. در واقع، گستردگی نفوذ و تأثیرگذاری شبکه‌های اجتماعی تا به آنجا پیش رفته است که امروزه تبدیل به منابعی مهم برای بسیج کنش جمعی و ابداعات پس‌ازآن، سازمان‌دهی و عمل جنبش‌های اجتماعی در سراسر جهان تبدیل شده‌اند (Eltantawi, 2011: 1207-1224). در عمل نیز همان‌طوری که ملاحظه می‌شود، نمی‌توان نقش رسانه‌های جدید مانند اینترنت و شبکه‌های اجتماعی را در تهدید امنیت ملی کشورها نادیده گرفت (قاسم‌زاده، ۱۳۹۰). از طرف دیگر، سرقت اطلاعات موجود در این رسانه‌ها توسط سازمان‌های اطلاعاتی کشورهای متخاصم، هم‌چنین سازمان‌دهی محتوای اطلاعاتی توسط آن‌ها باعث شده است که بسیاری از کشورها، امنیت ملی خود را در خطر بینند (آقایی و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۶۷).

۱-۳- شبکه‌های اجتماعی و امنیت ملی ایران

فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی همانند شبکه‌های اجتماعی در ایران موجب شده تا اجتماعات و هویت‌های جدیدی تشکیل شود. در جامعه‌ای که به ارتباطات مبتنی بر صنعت چاپ، تلویزیون و تلفن متکی است، شیوه تولید به‌گونه‌ای است که هویت‌ها را به‌صورت عاقل، سودمند و خودبسنده درمی‌آورد؛ اما در جامعه اطلاعاتی، جامعه‌ای که ارتباطات الکترونیک سیطره دارد؛ ذهنیت‌ها و هویت‌های ناپایدار، چندلایه و پراکنده ظهور می‌کند. یکی از تهدیدات سایبری که در سال ۲۰۱۰ علیه ایران صورت گرفت، یک کرم رایانه‌ای قدرتمند جدید بود که بر صنعت هسته‌ای و دیگر تأسیسات صنعتی ایران تأثیر گذاشت. کار این کرم که «استاکس نت» نامیده شده است، نوعی خرابکاری صنعتی یا جنگ سایبری غیرقانونی بود که نه توسط هکرها، بلکه توسط یک دولت ساخته و رهاسازی شد. ویروس استاکس نت بر لوله‌های نفتی، تأسیسات الکتریکی، تأسیسات هسته‌ای و دیگر مکان‌های صنعتی بزرگ اثر می‌گذارد؛ این ویروس در ایران بر تأسیسات اتمی در بوشهر که به دست روس‌ها ساخته شده تأثیر گذاشت. (دریفوس، ۱۳۸۹: ۸۹)

فضای مجازی و به ویژه شبکه‌های اجتماعی نه تنها با تغییر هویت ملی کشورها، امنیت داخلی آن‌ها را به خطر می‌اندازند؛ بلکه به طور مستقیم نیز باعث به خطر افتادن امنیت

^۱- Stuxnet

ملی نیز می‌شوند. از سوی دیگر همواره قدرت‌های بزرگ به‌ویژه قدرت‌های مخالف جمهوری اسلامی ایران از قدرت رسانه‌ای خود به‌عنوان ابزاری تبلیغاتی علیه جمهوری اسلامی ایران استفاده می‌کنند. با توجه به تفاوت‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران با غرب، این قدرت‌ها با تهاجم فرهنگی خود از یک‌سو و با ایجاد جنگ روانی و تبلیغاتی جهت ایجاد اختلاف بین اقوام و مذاهب در ایران و دامن زدن به اختلافات و بزرگ‌نمایی برخی از مشکلات از سوی دیگر درصدد به چالش کشیدن و ضربه زدن به امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران است. قدرت‌های مهم سیاسی و اقتصادی، به‌ویژه آمریکا، برنامه‌های حساب‌شده‌ای برای بهره‌گیری از شبکه‌های اجتماعی مجازی برای نفوذ و سلطه فرهنگی بر کشورهای دیگر دارند. کاخ سفید در پنجم ژانویه ۲۰۰۰ م. بیانیه‌ای را با عنوان «استراتژی امنیت ملی در قرن جدید» منتشر کرد؛ در این بیانیه، افزون بر یادآوری منافع حیاتی آمریکا، از اینترنت به‌عنوان مهم‌ترین ابزار دیپلماسی مردمی نام‌برده و تصریح شده است که «برنامه‌ریزی ما باید به‌گونه‌ای باشد که توانایی ما را برای اطلاع‌رسانی و تأثیرگذاری بر ملت‌های دیگر در جهت منافع آمریکا تقویت کند.» (گروهی از نویسندگان، ۱۳۸۱: ۲۱۹).

پاستر بر نقش اینترنت در گسترش فرهنگ و هویت و روش جدید ساخته شدن هویت ملی تأکید کرده است. در این ارتباط، وی فرایند جهانی شدن رسانه‌ها را با به وقوع پیوستن افول هویت ملی تحلیل کرده است (پاستر، ۱۳۷۷: ۵۲). در بررسی بحران هویت ناشی از فضای مجازی شبکه‌های اجتماعی در ایران، نمی‌توان بحران‌های هویتی ناشی از دوران گذار جامعه ایران را نادیده گرفت. جامعه امروز ایران در عین حال که بحران‌های هویت ناشی از یک دوره تاریخی را با خود حمل می‌کند، در سه دهه اخیر با بحران‌های دوره تاریخی فراصنعتی بدون آن‌که به‌طور طبیعی وارد این دوره شده باشد نیز رو به رو شده است. با توجه به خاصیت و کارکردهای فناوری‌های نوین ارتباطی به خصوص شبکه‌های اجتماعی، ورود آثار کنترل‌ناپذیر و بحران‌زای این دوره از سوی حاکمیت به سهولت صورت گرفته و عواقب ناشی از آن وارد جامعه امروز شده است.

بنابر یک تقسیم‌بندی نسلی، نسل سوم بیشترین کاربران اینترنتی در ایران بوده و بیش از نسل‌های دیگر در معرض آثار ناشی از اینترنت، از جمله مسائل هویتی و بحران هویتی

قرار می‌گیرند. فارغ از شکاف‌های به وجود آمده ناشی از فرایند رسانه‌های نوین، شکاف نسلی موجود ناشی از تحولات ساختاری و جمعیتی جامعه ایران باعث شده است انتقال ارزش‌ها و آموزه‌ها در قالب سنت از نسلی به نسل دیگر با اختلال رو به‌رو شود. این پدیده از یک سو، به روند انتقال فرهنگ آسیب می‌رساند و از سوی دیگر، حافظه تاریخی را مختل می‌سازد و بدین ترتیب، انتقال تجربیات سیاسی و فرهنگی دوره‌های پیشین به زمان حاضر با دشواری انجام می‌شود (ربیعی، ۱۳۸۷: ۱۶۶-۱۶۵).

بنابراین آسیب و تهدید شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را می‌توان به طور کلی در چند مورد زیر خلاصه کرد:

۱- **اشاعه فرهنگ غربی:** شبکه‌های اجتماعی مجازی گذشته از اینکه محل خوبی برای تبلیغ کالاهای فرهنگی و کالاهای غیرفرهنگی مرتبط با فرهنگ مانند لباس و وسایل آرایشی و بهداشتی هستند مستقیماً نیز پیام‌ها و نمادهای فرهنگی غرب را به اشتراک گذاشته و ارزش‌های فرهنگی غرب را با جذابیت‌های خاصی که در تصاویر - عکس‌ها و فیلم‌ها - نوشته‌ها و اصوات (موسیقی، آواز و گفته‌های توصیفی و تحلیلی) وجود دارد، اشاعه می‌شود.

۲- **تغییر و بحران هویت:** نفوذ سریع و گسترده شبکه‌های اجتماعی در کنار بسته بودن فضای فرهنگی کشور سبب شده تا تغییر هویت در میان کاربران ایرانی، به‌ویژه جوانان، بسیار زودتر حادث شود. این شبکه‌ها وضعیت جدیدی را به وجود آورده‌اند که باعث تغییر الگوی مصرف در تعدادی از جوانان شده است. رنگ باختن هویت ایرانی و تبدیل آن به هویت غربی تهدیدی است که باعث به وجود آمدن شکاف‌های اجتماعی و فرهنگی و در نهایت بحران هویت خواهد شد.

۳- **اطلاع‌رسانی غیرقابل کنترل:** اطلاعاتی که از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی از یک منبع منتشر می‌شود در کمتر از چند دقیقه به‌طور شبکه‌ای و صعودی در کل شبکه و از آنجا که اعضای یک شبکه ممکن است در شبکه‌های دیگر نیز عضو باشند در سایر شبکه‌ها و در نتیجه در کل جهان پراکنده می‌شود. این نوع اطلاع‌رسانی غیرقابل کنترل از سوی دولت‌هاست و هیچ مانعی شیوع اطلاعات را در این شبکه‌ها محدود نمی‌کند. هرچند که مزایای این نوع اطلاع‌رسانی در مواردی مثل شیوع بیماری، وقوع حوادث

غیرمترقبه و غیره انکارناپذیر است در مواردی مثل شایعه‌سازی برای ایجاد رعب و وحشت، بر هم زدن تعادل اقتصادی، هتک حرمت افراد و غیره تبعات زیان‌بار و برگشت‌ناپذیری دارد. غیرقابل‌کنترل بودن اطلاعات همچنین امکان افشای اطلاعات سری و طبقه‌بندی‌شده نظامی و سیاسی و نیز به چالش کشیده شدن باورهای دینی و اصول اخلاقی را تشدید می‌کند.

۴- **رواج فردگرایی و انزوایی:** شبکه‌های اجتماعی مجازی موجب رشد فردگرایی و انزوایی افراد می‌شود. انسان‌هایی که بیشتر وقت خود را برای تعامل در فضای مجازی صرف می‌کنند گذشته از اینکه امکان تعامل رودررو با افراد جامعه و به‌ویژه اعضای خانواده را به لحاظ زمان از دست می‌دهند، چه‌بسا شخصیت فردمحوری پیدا می‌کنند و از تعاملات رودررو گریزانند و حتی در صورت قرار گرفتن در موقعیت‌های چهره به چهره، چه‌بسا روابط شکننده‌ای را با دیگران داشته باشند. فردگرایی بیش‌ازحد و در لاک خود بودن تبعات اجتماعی و اخلاقی زیادی بر خانواده و جامعه تحمیل می‌کند.

۵- **ظهور انسان‌هایی با تابعیت بین‌المللی:** شبکه‌های اجتماعی مجازی به ظهور تابعیت بین‌المللی و انسان‌هایی که تعلق خاطری به سرزمین خاصی ندارند کمک می‌کند. کاهش وفاداری‌های ملی و روحیه وطن‌دوستی باعث تولید افکار و گرایش‌های جدایی‌طلبانه و گسترش مرکزگرایی سیاسی شده و آسیب‌های سیاسی و امنیتی جدی در پی خواهد داشت.

۶- **تجهیز گروه‌های مخالف داخلی:** از دیگر آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی بر امنیت داخلی، توانایی این شبکه‌ها در مخالف‌سازی افراد با نظام‌های مستقر و گردآوری مخالفان و سازمان‌دهی آن‌ها برای به راه انداختن حرکت‌های اعتراضی به انحاء مختلف است، دشمنان نظام با استفاده از این شبکه‌ها می‌توانند با دستاویز قرار دادن مسائل اقتصادی، اجتماعی و ... مخالفانی را در یک محیط مجازی گردآورده و با اشارت‌های صریح و غالباً ضمنی ناآرامی‌هایی را در داخل ... مدیریت کرده و امنیت داخلی را به خطر بیندازند.

۷- جاسوسی از شهروندان: گرفتن اطلاعات موردنیاز از شهروندان توسط سرویس‌های امنیتی بیگانه نیز یکی از آسیب‌های جدی شبکه‌های اجتماعی است که ممکن است افراد آگاهانه و ناآگاهانه در دام این شبکه‌ها بیافتند. (خیری اصل، ۱۳۹۰: ۲۰-۲۱)

تهدیدات شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

۲- ادبیات پژوهش

در خصوص شبکه‌های اجتماعی و تهدیدات امنیتی ناشی از آن تاکنون تحقیقات زیادی صورت گرفته است. برای نمونه وحید عقیلی و همکاران (۱۳۹۲) در تحقیق خود اهداف آشکار و پنهان شبکه‌های اجتماعی را بررسی کرده‌اند و موارد اصلی آن را برشمرده‌اند. رویا حکیمی (۱۳۹۰) در پژوهشی نقش شبکه‌های اجتماعی بر هویت را تبیین کرده است. مرتضی قاسم‌زاده (۱۳۹۰) نقش شبکه‌های اجتماعی در تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی را بررسی کرده است؛ بنابراین با وجود اینکه در طی چند سال گذشته نسبت به شبکه‌های اجتماعی و تهدیدات امنیتی ناشی از آن توجه شده است، اما تاکنون به شاخص‌های سیاست‌گذاری مطلوب جمهوری اسلامی ایران در مواجهه با تهدیدات

شبکه‌های اجتماعی ارائه نشده است؛ لذا با توجه به راهبرد کنونی آمریکا و متحدان او در مقابله با جمهوری اسلامی ایران و بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و ابزارهای شبکه‌های اجتماعی در جهت ضربه به جمهوری اسلامی ایران، شناسایی تهدیدات ناشی از این شبکه‌ها و تبیین شاخص‌های مطلوب سیاست‌گذاری جهت اقدام به‌موقع از ضروریات اجتناب‌ناپذیری است که می‌تواند آماج تهدیدات آنان را خنثی سازد.

۳- روش‌شناسی پژوهش

روش تحقیق در پژوهش حاضر توصیفی - تحلیلی می‌باشد. روش این تحقیق به منظور توصیف عینی و کیفی محتوای مفاهیم به صورت نظام‌دار انجام می‌شود. در واقع، قلمرو این نوع تحقیق را متن‌های مکتوب، شفاهی و تصویری درباره موضوعی خاص تشکیل می‌دهد؛ نظیر کتاب‌ها، مقاله‌ها، روزنامه‌ها، مجله‌ها، مطالب نوار و فیلم، سخنرانی‌ها، اوراق امتحانی، تصاویر، تابلوها، عکس‌های معمولی، عکس‌های هوایی، تصاویر ماهواره‌ای، نقشه‌ها، پرسشنامه‌ها و فرم‌ها.

۳- تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

۳-۱- سیاست‌گذاری مطلوب ایران در مواجهه با تهدیدات امنیتی شبکه‌های اجتماعی
 ۳-۱-۱- افزایش سواد رسانه‌ای مردم

سواد رسانه‌ای^۱ مجموعه‌ای از مهارت‌های قابل یادگیری است که به توانایی دسترسی، تجزیه و تحلیل و ایجاد انواع پیام‌های رسانه‌ای اشاره دارد و یک مهارت ضروری در دنیای امروزی به شمار می‌رود (Suwana & Lily, 2017: 212). در واقع یک مهارت ضروری در دنیای امروزی به شمار می‌رود و به معنای درک و استفاده از رسانه‌های جمعی به صورت قاطعانه یا غیر قاطعانه، از جمله درک آگاهانه و انتقادی از رسانه‌ها، فن‌هایی که آن‌ها به کار می‌گیرند و اثرات آن. همچنین توانایی خواندن، تجزیه و تحلیل، ارزیابی و تولید ارتباط در شکل‌های مختلف رسانه‌ها (به‌عنوان مثال تلویزیون، چاپ، رادیو، کامپیوتر و غیره) نیز شناخته می‌شود (Wilson Et al, 2013).

^۱- Media Literacy

برای حرکت در محیط رسانه‌ای پیچیده امروز باید قادر به درک بهتر پیام‌های رسانه‌ای باشیم. افراد، باسواد رسانه‌ای قادر به کشف پیام‌های پیچیده‌ی موجود در محتوای تلویزیون، رادیو، روزنامه‌ها، مجلات، کتاب‌ها، بیلبردهای تبلیغاتی، اینترنت و سایر رسانه‌های مستقل خواهند شد. آن‌ها همچنین می‌توانند رسانه‌های خود را ایجاد کرده و در شکل‌گیری فرهنگ رسانه‌ای مشارکت فعالانه داشته باشند، این امر سبب می‌شود مردم از حالت مصرفی خارج شده، از رسانه‌ها به صورت هوشمندانه‌ای بهره‌مند شوند. در جامعه، آموزش سواد رسانه‌ای به رشد تفکر انتقادی و مشارکت فعال در فرهنگ رسانه‌ای کمک می‌کند.

در جامعه آموزش سواد رسانه‌ای به رشد تفکر انتقادی و مشارکت فعال در فرهنگ رسانه‌ای کمک می‌کند. هدف آن، دادن آزادی بیشتر به افراد به وسیله‌ی قدرت دادن به آن‌ها برای دسترسی، تجزیه و تحلیل، ارزیابی و ایجاد رسانه است. همچنین محققان به این نتیجه دست یافته‌اند که آموزش سواد رسانه‌ای یک ابزار برای مقابله با الکل، تنباکو و سایر مواد مخدر، همچنین اختلالات تغذیه‌ای، قلدری، خشونت، نژاد پرستی و تبعیض است. به طور کلی سواد رسانه‌ای یکی از مهارت‌های مهم زندگی کردن است. در زندگی عمومی سواد رسانه‌ای به درک چگونگی ایجاد فرهنگ توسط رسانه‌ها و انحصار رسانه‌ای کمک می‌کند.

به‌طور کلی سواد رسانه‌ای یکی از مهارت‌های مهم زندگی کردن است. در زندگی عمومی سواد رسانه‌ای به درک چگونگی ایجاد فرهنگ توسط رسانه‌ها و انحصار رسانه‌ای کمک می‌کند. پیام‌های رسانه‌ای از انواع رسانه‌ها به سراغ ما می‌آیند؛ از دیوارهای شهری، عرشه‌ها، نوشته‌های روی لباس‌ها، تصاویر، نرم‌افزارها، گوشی‌ها، رادیو و تلویزیون، تبلیغات تجاری، فرهنگی، سیاسی و هر آنچه در رسانه ساخته می‌شود، قطعاً محصولی است که بینش و تفکری در پس آن قرار دارد و باید این بینش و تفکر را شناخت. براساس اطلاعیه یونسکو، سواد رسانه‌ای در کنار سواد عاطفی، ارتباطی، مالی، تربیتی و رایانه‌ای از ضرورت‌های زندگی قرن بیستم است. در واقع سواد رسانه‌ای به معنای آن است که بدانیم کدام رسانه معتبر است و کدام نامعتبر، مهارت تشخیص و ثوق اخبار و

دیگر پیام‌های رسانه را بشناسیم و این‌که بدانیم از سفره رسانه‌ای چه غذایی را برداریم و چگونه تغذیه شویم، یعنی به سواد رسانه‌ای تجهیز شده‌ایم (عبدالحسین زاده، ۱۳۹۵: ۲). سواد رسانه‌ای افزایش دسترسی، استفاده، فهم انتقادی (شامل رمزگشایی، تحلیل و ارزیابی) و تولید پیام‌های رسانه‌ای است. افزایش سواد رسانه‌ای تنها نتیجه آموزش آن نیست. افزایش سواد رسانه‌ای یک‌روند مستمر است که با توسعه‌ی زیرساخت‌های فناوری، تحولات تجهیزات فناوری، تکامل توانایی‌های انسان در استفاده از فناوری و بسیاری دیگر از عوامل رابطه دارد. غفلت از شناسایی چالش‌های افزایش سواد رسانه‌ای مخاطبان موجب خواهد شد تا در گذر زمان به‌طور فزاینده، چالش‌هایی حیاتی ایجاد شود، به گونه‌ای که موجب بازداشتن از انجام مأموریت‌ها و اهداف و تهدید حیات رسانه می‌شود. (امیری، ۱۳۹۷: ۲۴).

بدون بهره‌مندی از سواد رسانه‌ای مناسب و بومی، توانایی مقابله با حجم انبوه تولیدات رسانه‌ای و زندگی در فضای مجازی را نداریم و در تولید و بهره‌مندی منفعل خواهیم بود، پس باید خود مردم را برای مواجهه با این آسیب بزرگ و بهره‌وری مناسب از آن توانمند سازیم، چراکه دشمنان ما در فضای مجازی و رسانه‌های بیگانه در صورت نداشتن سواد رسانه‌ای ما از آن سوءاستفاده کرده و مفاهیم و وقایع را آن‌گونه که خود می‌خواهند به ما ارائه می‌دهند و در این‌بین تنها کسانی که از سواد رسانه‌ای مناسب برخوردار هستند، قادر به تشخیص و تفسیر درست وقایع خواهند بود. آن زمان است که تولیدکنندگان پیام و بهره‌مندان این فضای هوشمندانه و هدفمند در این محیط حاضر بوده و در مسیر زمان تهدیدات فعلی را حتی به فرصت تبدیل خواهند کرد. از سوی دیگر باید به این نکته توجه کرد سواد رسانه‌ای باید در دو حوزه تبلیغات تجاری و حوزه پروپاگاندا و تبلیغات سیاسی نمایان و آشکار شود (افراسیابی، ۱۳۹۶: ۷).

بنابراین با توجه به اینکه یکی از الگو‌هایی که رسانه‌های معاند از آن استفاده میکنند ایجاد خبرهای جعلی و بدون سند در فضای مجازی است که در سطح وسیع و مقیاس گسترده‌ای پخش می‌شود و بعضاً بخاطر عدم سواد رسانه‌ای مردم به راحتی پذیرفته می‌شود و مشکلات زیادی ایجاد می‌کند. با یک برنامه ریزی دقیق و علمی میتوان

دوره های علمی مجازی یا تهیه برنامه های تصویری در صدا و سیما برای تقویت و رشد سواد رسانه ای مردم ایجاد کرد .

۳-۱-۲- افزایش مرجعیت رسانه های داخلی و ملی بالأخص رسانه های رسمی نسبت به رسانه های غیررسمی و شبکه های اجتماعی

برای پیشبرد اهداف یاد شده در زمینه مقابله با هجومه های رسانه های غربی میبایست، مرجعیت رسانه ملی و رسانه های داخلی با اقدامات شفاف برای مردم، به عنوان یک اصل ضروری اعتبار بیش از پیش پیدا کند . از این رو با ایجاد قرارگاه رسانه ای متشکل از رسانه های داخلی و صدا و سیما و همگام شدن آنها با یکدیگر و ایجاد خط مشی ثابت در برونداد منابع خبری به مردم می توان مرجعیت رسانه های داخلی و ملی را احیا نمود.

به طور کلی پیرامون وضعیت مرجعیت رسانه ای در ایران ذکر نکات زیر قابل اهمیت است:

- اعتماد که یکی از مؤلفه های مرجعیت رسانه ای است می تواند فراگیرتر باشد اگر رسانه ها مؤلفه های رسانه ای مثل صحت، دقت، امانت داری، عینی گرایی و دیگر مؤلفه ها را رعایت کنند. از طرف دیگر توزیع اطلاعات در عصر ما متکثر شده و انواع رسانه ها متصدی توزیعش هستند لذا مرجعیت رسانه ای هم امر توزیع شده است و به همین دلیل به شدت نسبی است.

- مسئله مرجعیت رسانه ای تابعی از بحث کلان تری است که باید آن را مرجعیت فرهنگی-سیاسی نامید. یک ساختار گفتمانی فرهنگی-سیاسی وجود دارد که در موقعیت های مختلف خودش را نشان می دهد که یکی از جلوه هایش در مفهوم عملکرد رسانه ای متجلی می شود.

- در حال حاضر مجموعه رسانه های داخل کشور (اعم از تلویزیون، رادیو و مطبوعات) با رسانه های خارج کشور در رقابت هستند. در این بین ساختار کسب اطلاعات در جهان با ظهور اینترنت و گوشی های هوشمند متحول شده و در جامعه ما به شکل استثنایی فضای کاملاً متفاوتی پیدا کرده است؛ اما چرا این تفاوت ایجاد شده بنا بر گزارش های مختلف در ایران اپلیکشن ها کاملاً کارکرد خبری پیدا کرده اند مثل تلگرام،

اینستاگرام و توییتر؛ اما در کشورهای جهان این اپلیکشن‌ها علاوه بر کارکرد خبری نقش حاشیه‌ای دارند.

- مرجعیت رسانه‌ای در ایران آسیب‌دیده است ولی از بین نرفته است و صدای رسانه‌های مرجع کمتر به مردم می‌رسد. همچنین سیاست رسانه‌ای در ایران نیاز به بازنگری در سه سطح رسانه‌ها، مردم و رفتار حاکمیت و دولت با مردم و رسانه دارد. برای حل این مسائل باید سرمایه‌گذاری در حوزه رسانه را تقویت کنیم و به رسانه‌های رسمی رسمیت ببخشیم و همچنین رسانه و روزنامه‌نگاران را تقویت کنیم. (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۹۷: ۱۴).

مرجعیت رسانه‌ای در خارج از کشور یعنی رسانه‌های فارسی‌زبان خارج از کشور و مشخص است که منظور کدام رسانه‌ها هستند. همان رسانه‌هایی که در ایران خبرنگار ندارند و به دلیل شرایط خاص، به روزنامه‌نگاری گلخانه‌ای می‌پردازند و قادر به گزارش و خبررسانی عینی نیستند. اعلام رسمی درباره انتقال مرجعیت رسانه‌ای از داخل به خارج از کشور را می‌توان به صدا درآوردن یک زنگ خطر بزرگ دانست. زنگ خطری که نشان می‌دهد سیاست‌های در پیش گرفته شده در برابر رسانه‌های داخلی به صورت خاص و عام نه تنها منجر به تأمین اهداف نشده بلکه عملاً نتیجه عکس داده و به همین دلیل هم‌اکنون نیاز فوری به تغییر آن وجود دارد. به‌ویژه در شرایط فعلی که افراد تلاش می‌کنند با دریافت حداکثر اطلاعات موردنیاز، به پیش‌بینی آینده بپردازند تا بتوانند از خود یا جامعه یا هر دو حمایت کنند (غبیشاوی، ۱۳۹۷: ۲).

در بزنگاه‌های تاریخی قبلی در ایران شاهد بوده‌ایم که بی‌بی‌سی سعی می‌کند مرجع رسانه‌ای مردم کشورمان باشد و با استفاده از فرصت‌های موجود، منافع خود را جلو ببرد هرچند خود این رسانه منکر این موضوع شود. به هر حال بی‌بی‌سی تحت نظارت وزارت خارجه انگلستان قرار دارد و سیاست‌های داخلی بر آن حاکم نیست، بلکه سیاست‌های خارجی انگلستان را دنبال می‌کند. به نظر من اتفاقاً رسانه‌های فارسی‌زبان بیگانه برای این زمان‌ها تأسیس شده‌اند و برخی از مردم برای شنیدن اخبار و تحلیل مسائل روز به چنین رسانه‌هایی مراجعه می‌کنند. رسانه‌های بیگانه نیز به‌خوبی بر این موج‌سوار می‌شوند و ممکن است با جلب اعتماد مردم، هر نوع سیاستی را جلو ببرند که

البته ما نمی‌دانیم این سیاست‌ها دقیقاً چیست. در حال حاضر با توجه به تجربیات تاریخی که داشته‌ایم، بهترین راه خویشن‌داری حکومت در مواجهه با معترضان است که می‌تواند شدت اعتراض‌ها را کاهش دهد. رسانه‌های بیگانه ممکن است منتظر گسترش این رویدادها و شورش‌ها باشند. تجربه تاریخی نیز نشان می‌دهد رفتارهای غیرخویشن‌دارانه مسئولان می‌تواند به گسترش ناآرامی‌ها منجر شود.

نتیجه‌گیری

اینترنت و شبکه‌های اجتماعی از اصلی‌ترین عوامل تشکیل‌دهنده فضای مجازی و نوع جدید رسانه‌ها شناخته می‌شوند. شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین این ابزارها، از یکسو با قابلیت‌ها و امکانات خود تأثیرات عمیقی بر جنبه‌های اجتماعی کاربران در جوامع گوناگون گذارده‌اند و از سوی دیگر با تهدیداتی که دارند، مشکلات گسترده‌ای ایجاد کرده‌اند. در این میان از جمله تهدیدات شبکه‌های اجتماعی بر جمهوری اسلامی ایران می‌توان به بروز بحران و تغییر هویت، رواج فردگرایی و انزواطلبی، اطلاع‌رسانی غیرقابل‌کنترل، اشاعه فرهنگ غربی، جاسوسی از شهروندان، تجهیز گروه‌های مخالف داخلی، ظهور انسان‌هایی با تابعیت بین‌المللی اشاره کرد. بنابراین در حال حاضر با توجه به رشد فزاینده شبکه‌های اجتماعی، برنامه‌ریزی برای منابع هویت‌ساز جدید با توجه به فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی در برنامه‌ریزی‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی الزامی است. بنابراین ارائه شاخص‌های سیاست‌گذاری مطلوب در خصوص مواجهه به تهدیدات امنیتی ناشی از این شبکه‌ها امری لازم و ضروری است و بر اساس الگوی ارائه شده در پژوهش حاضر، شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان نسلی جدید از رسانه‌ها امنیت ملی را در حوزه‌های گوناگون سیاسی اقتصادی و فرهنگی تحت تأثیر قرار داده‌اند و جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با این تهدیدات باید سیاست‌های مطلوبی را در پیش گیرد که این سیاست‌ها شامل افزایش سواد رسانه‌ای مردم و همچنین بازگرداندن مرجعیت رسانه‌ای به رسانه‌های داخلی و رسانه‌های سنتی است. بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، اگرچه مرجعیت رسانه‌ای در ایران آسیب‌دیده است، ولی از بین نرفته است و صدای رسانه‌های مرجع به مردم نمی‌رسد. همچنین سیاست رسانه‌ای در ایران در برخی از موارد اشتباه است و این نوع سیاست نیاز به

بازنگری در سه سطح رسانه‌ها، مردم (تغییر الگوی مصرف) و رفتار حاکمیت و دولت با مردم و رسانه (رفتار کنونی منجر به از بین رفتن اعتماد مردم شده است) دارد. برای حل این مسائل باید سرمایه‌گذاری در حوزه رسانه را تقویت کنیم و به رسانه‌های رسمی رسمیت ببخشیم و همچنین صنف رسانه و روزنامه‌نگاران را تقویت کنیم. در حال حاضر نیز یکی از راه‌های خنثی‌سازی تهدیدات امنیتی ناشی از شبکه‌های اجتماعی، توجه به سرمایه اجتماعی و انسجام درونی است و در این مسیر کاهش محدودیت‌های رسانه‌ای برای بازگرداندن مرجعیت به رسانه‌های داخلی ضروری است. به عنوان نمونه، شاهد بودیم شکل‌گیری و رونق گرفتن پدیده «کانال» در تلگرام که منجر به کارکرد رسانه‌ای آن شد، به نوبه خود تجربه‌ای بدیع در کشور بود. این اتفاق که بی‌تردید با برخی حمایت‌های رسمی رقم خورد- یا حداقل نتیجه مختوم برخی سیاست‌گذاری‌ها بود- دستاوردهای مطلوب و غیرقابل‌انکاری در زمینه گردش آزاد اطلاعات داشت که منجر به عدم بررسی پیامدهای این امر شد. یکی از این پیامدها زدودن مرجعیت از رسانه‌های شناسنامه‌دار و جهت‌دهی مصرف رسانه‌ای مردم به سمت وسوی بستری بود که در کنار تمام برکاتش، متأسفانه عرصه تاخت‌وتاز شبه رسانه‌ها، شایعات و اخبار جعلی گردید. از سوی دیگر، با افزایش سواد رسانه‌ای مردم می‌توانیم تهدیدات امنیتی ناشی از شبکه‌های اجتماعی را کاهش دهیم، به صورتی که رسانه‌های بیگانه در فضای مجازی دیگر نمی‌توانند، وقایع را آن‌گونه که خود می‌خواهند به ما ارائه می‌دهند و در این بین تنها کسانی که از سواد رسانه‌ای مناسب برخوردار هستند، قادر به تشخیص و تفسیر درست وقایع خواهند بود. در واقع ارتقای مهارت سواد رسانه‌ای از شیوه‌های کارآمدی است که موجب می‌شود، مخاطب منفعل به مخاطب فعال و گزینش‌گر تبدیل شود و هرچه در جوامع افراد سواد رسانه‌ای بیشتری داشته باشند، آن جامعه از توسعه انسانی و اجتماعی بیشتری برخوردار می‌شود. بنابراین ترویج و توسعه مهارت تفکر انتقادی، آشنا کردن مردم به شگردهای سانسور رسانه‌ای و آموزش همگانی از راهکارهای است که منجر به ارتقای سواد رسانه‌ای در بین آحاد مختلف جامعه می‌شود.

الگوی پیشنهادی سیاست‌گذاری مطلوب ایران در مواجهه با تهدیدات امنیتی شبکه‌های اجتماعی

پیشنهادها

بنابراین با توجه به اینکه تهدیدهای امنیت ملی به تهدیدهای سیاسی، اجتماعی، نظامی و محیط زیستی و فناورگونه قابل تقسیم است که ذات همه آنها صیانت از کشور در قبال خطرات و تهدیدهای اساسی نسبت به سرزمین جمعیت و نظام سیاسی است. شبکه‌های اجتماعی می‌تواند یک واقعیت غیرقابل اعتماد در یک جامعه دموکراتیک باشند و ابزاری که می‌تواند به صورت مثبت (فرصت) یا منفی (تهدید) مورد استفاده قرار گیرد. جمع‌آوری و نگهداری اطلاعات این شبکه‌ها و تحلیل گروه‌های اطلاعاتی آنان می‌تواند به نیروهای امنیتی در شناسایی تهدیدات کمک و با کاهش یا جلوگیری از تهدید آن را تبدیل به فرصت نماید؛ بنابراین، نخبگان استراتژی باید به‌طور استراتژیک فکر کنند و در جهت پیدا کردن مکانیسم‌هایی برای استفاده از شبکه‌های اجتماعی به نفع امنیت ملی و پیروزی اطلاعاتی، تلاش مقتضی را انجام دهند.

بدین ترتیب برای بهره‌برداری از فرصت‌ها و مقابله با تهدیدات با کاستن مخاطرات شبکه‌های اجتماعی موارد زیر پیشنهاد می‌شوند:

- ✓ تدوین چشم‌انداز عملیاتی و تعیین دستورالعمل موقعیت‌های تهدید و فرصت توسط نخبگان امنیتی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و استراتژیک، با تعیین منابع مالی موردنیاز
- ✓ ایجاد و تأسیس شبکه‌های اجتماعی عام و خاص جهت ایجاد جریان اطلاعاتی به‌دوراز دخالت مستقیم دولتی، با سطح تعامل و رضایت بالا برای جذب کاربران بومی و غیر بومی
- ✓ حفظ جذابیت دسترسی به سیستم، به‌منظور حفظ و قوی کردن جریان اطلاعاتی
- ✓ طراحی و پیاده‌سازی سامانه‌های هوشمند نظارت و پویش شبکه‌های اجتماعی به‌منظور کشف الگوهای تهدید تعریف‌شده، مانند هویت جعلی و شیوه‌های جاسوسی
- ✓ به‌کارگیری گروه‌های فنی برای هدایت کاربران و محتوا و یا ایجاد محتوا بر اساس دستورالعمل در حالت انتشار یا حالت گفتگو
- ✓ آموزش مهارت‌های سواد رسانه‌ای و همچنین آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی از طریق رسانه‌های ارتباط‌جمعی از قبیل رادیو و تلویزیون
- ✓ رصد اطلاعاتی فضای شبکه‌های اجتماعی به‌منظور درک بهتر کاربران ایرانی و حتی کاربران کشورهای دوست و یا دشمن با استفاده از ابزارهای داده‌کاوی
- ✓ استفاده از شبکه‌های اجتماعی به‌منظور ترویج آرمان‌های انقلاب و حفظ و تحکیم دستاوردهای نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران
- ✓ استفاده از شبکه‌های اجتماعی در جهت حل اختلافات فرقه‌ای، مذهبی و قومی
- ✓ استفاده از شبکه‌های اجتماعی در جهت برقراری ارتباط مستمر با مخاطبان کشورهای دوست و یا دشمن
- ✓ جایگزینی شبکه‌های اجتماعی بومی همسو با ارزش‌ها و فرهنگ ملی

- ✓ شفاف‌سازی اطلاعات در شبکه‌های اجتماعی و هوشیار بودن به منظور پخش شایعات
- ✓ آموزش و ارتقای فرهنگ استفاده از شبکه‌های اجتماعی به کاربران

منابع

ابراهیمی، نبی ا (۱۳۹۲). *نوسلفی‌گری و جهانی‌شدن امنیت خاورمیانه*، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

اعتماد، نرگس (۱۳۹۴)، «شبکه‌های اجتماعی، امنیت و منافع ملی»، قابل دسترسی در:

<http://www.jomhorneews.com/fa/article/72061/>

افراسیابی، محمدصادق (۱۳۹۶)، نمره سواد رسانه‌ای در ایران چند است؟، قابل دسترسی در: <https://www.isna.ir/news/96042010830>

امیری، باقر (۱۳۹۷)، «چالش‌های سازمان‌های رادیو و تلویزیون داخلی بین‌المللی»، شبکه اطلاع‌رسانی روابط عمومی ایران (شارا).

آقایی، سید داوود و همکاران (۱۳۹۱)، «واکاوی نقش اینترنت و رسانه‌های اجتماعی جدید در تحولات منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا»، *فصلنامه روابط خارجی*، شماره ۴.

بوربورحسین بیگی، مریم (۱۳۸۳)، بررسی رابطه اینترنت و شکاف ارزش‌ها در بین دو نسل، رساله کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
پاستر، مارک، (۱۳۷۷). عصر دوم رسانه‌ها، ترجمه غلامحسین صالحیار، تهران: مؤسسه ایران.

تهامی، سید مجتبی (۱۳۸۴)، *امنیت ملی؛ داکترین سیاست‌های دفاعی و امنیتی*، تهران: نشر آجا.

حکیمی، رویا، (۱۳۹۰)، «نقش شبکه‌های اجتماعی بر هویت (مطالعه‌ای موردی روی فیس‌بوک و کاربران کرد)»، *ماهنامه جهانی رسانه*، شماره ۱۱.

- خیری اصل، خیراله (۱۳۹۰)، «تاثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر امنیت ملی»، مرکز پژوهش‌های مجلس، شماره مسلسل ۱۲۲۳۶.
- دریفوس، رابرت (۱۳۸۹). «آیا ما به طور محرمانه درگیر یک جنگ سایبری با ایران هستیم؟»، *مجله سیاحت غرب*، شماره ۸۷، آبان.
- ربیعی، علی (۱۳۸۷)، «رسانه‌های نوین و بحران هویت»، *فصلنامه مطالعات ملی*، سال نهم، شماره ۴.
- رحمان زاده، علی (۱۳۸۹). «کارکرد شبکه‌های اجتماعی مجازی در عصر جهانی‌شدن»، *فصلنامه مطالعات راهبردی جهانی‌شدن*، دوره ۱، شماره ۱.
- سردارنیا، خلیل‌الله (۱۳۸۸). اینترنت، جنبش‌های اجتماعی جدید و بسیج اعتراض‌ها (بررسی نظری و مصداقی چند جنبش اجتماعی)، *فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی*، دوره ۱۶، شماره ۶۰.
- ضیایی پرور، حمید (۱۳۸۸). «ایران و جنگ رسانه‌ای»، *جنگ نرم*، جلد دوم (ویژه جنگ رسانه‌ای)، تهران: موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
- عبدالحسین زاده، شراره (۱۳۹۵)، تشخیص واقعیت با سواد رسانه‌ای، جام جم سیما. عقیلی، وحید؛ جعفری، علی (۱۳۹۲)، بررسی اهداف آشکار و پنهان شبکه‌های اجتماعی، در مجموعه مقالات همایش تخصصی بررسی ابعاد شبکه‌های اجتماعی، تهران، جهاد دانشگاهی، سازمان انتشارات.
- غیثاوی، رضا (۱۳۹۷)، مرجعیت رسانه‌ای چگونه بر می‌گردد، عصر ایران.
- قاسم‌زاده، مرتضی (۱۳۹۰)، نقش شبکه‌های اجتماعی در تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی، پرتال سیاست ما، دیپلماسی رسانه‌ای و عمومی.
- کاستلز، مانوئل، (۱۳۸۰)، *عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ*، ترجمه حسن چاووشیان، جلد ۲، تهران: طرح نو.
- کلارک، یان (۱۳۸۶)، *جهانی‌شدن و نظریه روابط بین‌الملل*، ترجمه فرامرز تقی‌لو، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل.

گروهی از نویسندگان (۱۳۸۱). *رسانه‌ها و ثبات سیاسی*، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.

معمدنژاد، کاظم (۱۳۸۳)، *وسایل ارتباط جمعی*، چاپ پنجم، جلد اول تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.

موحدی صفت، محمدرضا (۱۳۸۶)، «امنیت ملی در فضای سایبر؛ فرصت‌ها و تهدیدها با تأکید بر استقرار دولت الکترونیکی»، *مجله مطالعات دفاعی استراتژیک*، شماره ۳۰.

پیرمحمدی، مهدی؛ محمدی لرد، عبدلامحمود (۱۳۸۷)، *سیاست و اطلاعات: مطالعه موردی ایالات متحده آمریکا*، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۹۷)، *مرجعیت رسانه‌ای در ایران*، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی میان درود.

Dell, P. (2001). Identity and the effect of the internet, In Proceedings of the second Global Congress of Citizens Networks.

Dong, T. Cheng, N. & Wu, Y. J. A (2014) study of the social networking website service in digital content industries: The Facebook case in Taiwan, *Computers in Human Behavior*, 30.

Ellison, N. B. and D. M. Boyd (2007). "Social Network Sites: Definition, History and Scholarship", *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13.

Eltantawi, N. & Wiest, J. B. (2011) Social Media in the Egyptian Revolution: Reconsidering Resource Mobilization Theory, *International Journal of Communication*. 5.

Marlow, C. (2006). "Investment and Attention in the Weblog Community", *alumni.media.mit.edu*.

McKnight, D. H. & Chervany, N. L. (2006) Reflections on an initial trust - building model. *Handbook of trust research*.

Pempek, Tiffany & et al (2009), "College students social networking experiences on Facebook", *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30.

Suwanaa, Fiona. Lily (2017) Empowering Indonesian women through building digital media literacy, *Kasetsart Journal of Social Sciences*, Volume 38, Issue 3.

Wilson, C. Grizzle, A. Tuazon, R. Akyempong, K. & Cheung, C. K. (2013). *Media and information literacy curriculum for teachers*. UNESCO.